

אבא – רבא – רבה

דרש רבה בי רב הונא זוטא אפתחא דנהרדעי שונין קמח ביום טוב, אמר להו רב נחמן פוקו ואמרו ליה לאבא [לחברי – רש"י] שקילא טיבותך ושדי אחיזרי. (ביצה כ"ט ע"ב).

ביאורו של רש"י: לאבא, לחברי, הוא מפליא, איפה אנחנו מוצאים שיהיה „אבא” כינוי לחברות, אנחנו ידענו ש„אבא” הוא או שם העצם או תואר כ„רב” ו„רבי” אבל לא נמצא בשום פעם במשמעות „חבר” א).

אולם הנה הבאתי במחקר שלפני זה המסופר בסנהדרין ה' ע"א שרבה בר רב הונא כי הוה מינצי בהדי ריש גלותא אמר להו לא מנייכו נקיטנא רשותא, נקיטנא רשותא מאבא מרי כו', ואם ערער רב נחמן על יפוי כח סמיכתו של רב הונא עצמו מובן כי לא הכיר סמיכת רבה הבן שהוסמך מאביו רב הונא.

והנה כבר בירר היוחסין כי רבה בר רב הונא זוטא זה הוא בנו של רב הונא סתמי שבתלמוד, ונקרא זוטי על שהיה אינש גוצא, ומבואר כן מהמסופר בכתובות ס"ט א שלח ליה רב נחמיה בריה דרב יוסף לרבה בר רב הונא זוטי מנהרדעי כי אתיא האי איתתא קמך אגבה עישור נכטי, שהוא הוא בנו של רב הונא דידן שאיירי בהלכה זו, והנה נודע כי „רבא” וגם „רבה” הם שמות מורכבים עם התואר רב – אבא נתבטא „רבא” או „רבה” ב), ובכן רב נחמן שערער על יפוי כח הסמיכה מהתם להכא, והשמיט התואר „רב” נקט במליצתו השנונה על רבה בר רב הונא נפל בר חברין

(א) אמנם גם בשבת נ"ג א על אמרת שמואל אי הכי אמר אבא לא ידע במילי דשבתא ולא כלום, כתב רש"י: אבא, חברי, כמו אברך אבא למלאך [בראשית מ"א], אולם כבר העירו בגהש"ס שם שבחולין מ"ו ב על אמרת שמואל אי הכי אמר אבא לא ידע בטרפיות ולא כלום, כתב רש"י שאבא הוא תואר חשיבות, ואית דגרסו „אבא חברי” הרי שלהבנה הראשונה „אבא” הוא תואר לרב כמבואר ברש"י ברכות מ"ז א ובכ"מ ששמואל היה קורא לרב „אבא” לכבודו, ולהיש גורסין „אבא” הוא שם העצם ולפי ששמואל חבירו של רב היה לכן הרשה לעצמו לקרוא אותו „אבא חברי” אבל לא מצינו כי המלה „אבא” יהיה משמעו „חברי”.

(ב) ראה ערוך ע' אבוי והובא בסה"ד ערך רבה בר חנה, ומפליא מש"כ בסה"ד ע' אבא אריכא סוף א להוכיח מאשר קרא רב נחמן את רבה בר רב הונא זוטא בשם „אבא” שרבה הוא תואר, בעוד שבאמת „רבה” הוא מקוצר משם ותואר גם יחד, ורב נחמן עם כי החשיב מאד אישיותו של רבה בר"ה [ראה תשובות הגאונים (ליק) סי' י"ז א"ר נחמן מרדכי מוכתר בנמוסו הוה בעדי דרבה בר"ה, ורבה בר"ה עדיף מניה, רבה בר"ה היה קשור בעדי של תורה ושל יראת חטא והיה חשוב ביותר בשביל ענוה שהיתה בו ואמר רב נחמן שענותותו דרבה בר"ה עדיפא ממרדכי]

ברברביתא ביצה כ"ה א, לו קרא את בנו של רב הונא כאשר היו רגילים לכנותו „רבה” היה משמעו „רב-אבא” בעוד אשר בעקביות לא הכתירו בתאר זה לכן השמיט התואר „רב” וקראו בשמו לבד „אבא” אמרו ליה לאבא שקילא טבותך כו' ג).

וראה ביצה כ"א א בעא מיניה רב אויא סבא מרב הונא כו' אמר ליה עורבא פרח, כי נפק אמר ליה רבה בריה, לאו היינו אויא סבא דמשבח ליה מר בגווייה דגברא רבא הוא, א"ל ומה אעביד ליה אני היום סמכוני באשישות רפדוני בתפוחים ובעי מינאי מילתא דבעי טעמא וכו', ובחולין קכ"ד ב בעא מיניה רב אויא סבא מרבה בר רב הונא כו' א"ל עורבא פרח, א"ל רבא בריה ולא היינו רב אויא סבא דפומבדיתא דמשבח לן מר בגווייה דגברא רבה הוא, א"ל אני היום סמכוני באשישות ובעי מינאי מילתא דבעי טעמא ד), רואים אנחנו שבנו של רבה בר רב הונא „רבא” נקרא, והנה מצינו בסוטה מ"ט א רב הונא אשכח חומרתא דחנוניתא שקלה כרכה בסדריה אתא ר'בוא בריה יהבה נהליה, אדהכי אתי „אבא” בריה שקלה יהבה ניהליה כו' הרי שגם „רבא” נכדו של רב הונא עיקר שמו היה „אבא”.

בכל זאת לא קראו רק בשמו לבד כמו שקרא את אביו הגדול „הונא”, ובוזה יפתר לנו אשר מצינו בעבודה זרה נ"א א שאמר רב נחמן לדידי קשיא לי ושלאלתיה לרבה בר אבוהו וכו', והנה ידענו שרבה בר אבוהו היה רבו המובהק של רב נחמן ומבואר בסנהדרין ק' ע"א שרב נחמן הוא שאמר הקורא לרבו בשמו נקרא אפקורס מבזה ת"ח, ואיך זה קרא הוא את רבו בשמו, אולם להאמור „רבה” הוא מורכב גם מתואר „רב-אבא” יונח שבכנון דא מותר ראה בספרי נפש חיה או"ח סי' פ"ד, ויתכן כי השם „רבינא” [חבירו של רב אשי] גם הוא מורכב משם ותואר „רבינאי” ראה בבא קמא כ"ח רע"א ושם ל"ז סע"א ובפירוש רבינו חננאל ודק"ס שם ויבואר ברצ"ה במיוחד.

ג) ראה ירושלמי ברכות פ"ב ה"א אבא בר רב הונא ורב חסדא הו יתבון כו', ועיין בבבלי ביצה כ"ו ב דרש רבה בר רב הונא נולד הוא ומומו עמו מבקרין אותו ביר"ט לכתחילה, אמר ליה רב נחמן אבא תני ואם עבר ובקרין מבוקר ואת אמרית מבקרין אותו לכתחילה, אמר אבוי כוותיה דרבה בר"ה מסתברא כו', וברש"י: אבא תני, על אביו קאמר, כלומר שהקשה על רבה בר רב הונא מאשר אביו של רב נחמן לא תני הכי, והוה מפליא וכי משום שרב יצחק אבי רב נחמן אמר הכי ישתיק את מי שאינו סובר כמותו, ולהאמור שרב נחמן קרא את רבה בר"ה „אבא” כמו שקרא את אביו „הונא” הנה גם זה הכוונה שאמר לו: אבא! תני אם עבר ובקרין מבוקר [והמלים ואת אמרת מבקרין אותו לכתחילה צריכין תיקון ראה דק"ס שם שבכתי' גירסא אחרת], וראה פסחים מ' ע"א אמר „רבה” בעל נפש לא ילתות כו' אמר ליה רב נחמן מאן ציית ליה לאבא אכיל נהמא דעיפושא דהא בי רב הונא לתתי כו' ובהגהותי שם.

ד) יתכן שהיה מאורע זה ביום שהושיבוהו בישיבה, רב הונא בידעו כי יש מערערים על סמיכותו לא חפץ לומר אז מילתא דתליא בטעמא שיכולים להשיב על דבריו, שהקפידו חכמים על תחילת הוראה ראה ביצה ט"ז סע"ב תחילת הוראה דהאי צורכא מרבנן כו', ובהוריות י"ד א כל דאמר מילתא ולא מיפרך להוי רישא, לכן לא דרש רק בהלכות פסוקות ומילי דאגדה כאמרם במדרש שה"ש רבה פ"ב סמכוני באשישות אלו ההלכות המאוישות, רפדוני בתפוחים אלו האגדות, וברצותו לדחות את השואל נקט בלישנא דחכימי „עורבא פרח” עורבא סמל האיננו משיב, שלח נח את היונה ואת העורב, והנה היונה שבה ותשובתה בפיה, אבל מהעורב לא ידע נח תשובה כלל, עורבא פרח. —